

РАЗВИТИЕ НА ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНТНОСТ

Иван П. Иванов

**9712 ШУМЕН
ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
“ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ”**

A DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMPETENCY

Ivan P. Ivanov

***ABSTRACT:** in this report are discussed the models for development of intercultural competency: (1). Milton Bennett's model (2). Christine Bennett's model (3). Cora Agatucci's model and (4). Gent's University AIDA model*

***KEY WORDS:** Intercultural Competency, Multiculturalisation*

1. СЪЩНОСТ НА ИНТЕРКУЛТУРНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ

ДЕМОКРАТИЗАЦИЯ НА ОБРАЗОВАНИЕТО. Класическа постановка при определяне на образователната политика е, че демократизацията на образованието се осигурява с по-продължителното задължително (и достъпно) образование. По този начин се създават условия за социална мобилност и ефектът е най-силен върху ниските социални класи. Всъщност трябва да се отчита и възможността на училището да учи на демокрация. Само по себе си това не е така. Демокрацията е свързана с редица социални ценности и умения, едно от които е интеркултурната компетентност. Това се налага от мултикултурността на съвременния свят.

МУЛТИКУЛТУРИЗАЦИЯ (MULTICULTURALISATION). С този термин се означава процесът на изменение в рамките на националните култури. Това става главно отвътре и разностранните промени се развиват в социокултурен план. Парадоксално е, но различията между хората в рамките на националната култура стават все по-големи, докато в чисто социален план във високо развитите страни тези различия намаляват. Обществото се превръща в поле на интензивно взаимодействие (в т.ч. и на конфликти) на различни социокултурни групи.

ЗНАЧЕНИЕ НА ИНТЕРКУЛТУРНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ. Реалната причина, налагаща да се работи по формирането на интеркултурна компетентност е, че то-

ва е основният вид компетентност, гарантираща оцеляването в един все по-разнообразен свят.

ДЕФИНИЦИЯ НА ПЕЛМАН И ВЕРЛОТ. Филип Пелман (P.Paelman) и Марк Верлот (M.Verlot) дават следната дефиниция: "Интеркултурната компетентност е способност да се разбират социокултурните различия и да се действа успешно в разнообразна културна среда." Това не е ново явление, такава компетентност винаги е съществувала, тъй като и хората са живели винаги в повече или по-малко мултикултурни общества. По тази причина се говори и за "родова" компетентност - в смисъл дадена не по рождение, а придобита в детството от родителите, от средата. [5]

УЧИЛИЩЕ И ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНТНОСТ. Задача на училището е да се увеличи интеркултурната компетентност. Поради факта, че децата идват в училище с вече формирана "родова" компетентност, учителите трябва да я установят и да я развиват по-нататък. Това се прави като се обогатяват взаимодействията на учениците и разностранно се развиват контекстите, в които те се учат. [5]

2. МОДЕЛ НА МИЛТЪН БЕНЕТ ЗА РАЗВИТИЕ НА ИНТЕРКУЛТУРНА СЕНЗИТИВНОСТ

Милтън Бенет (Milton J. Bennett) разработва през 1986 г. стадиален модел за развитие на интеркултурна сензитивност. [3]

1. ЕТНОЦЕНТРИЧЕН СТАДИЙ

Концептуална основа: мирогледът на собствената култура е най-важен. Според Бенет, при обучението трябва да се пропусне стадиите А и В, за да не се получат неприятни последици.

А. ОТРИЧАНЕ НА РАЗЛИЧИЯТА

Изразява се в игнориране на другия (различния), с надеждата, че може би той ще се махне...

1. **Изоляцията** предотвратява признаването на културните различия: не съществуват никакви концептуални категории за културните различия; липсва какъвто и да е опит; ако подлежи на възприемане, културното различие се елиминира.

Частичната изолация може да включва културните различия в много широки категории.

2. **Сепарацията** потвърждава различията и преднамерено установява социални (дискриминация) и/или физически бариери (гето), за да се създаде дистанция от културно различните: може да им се приписва "културно девиантно поведение" и дефицит в интелекта или индивидуалността; тенденция към дехуманизация на културно различните други (външните).

В. ЗАЩИТА ПРОТИВ РАЗЛИЧИЯТА

Изразява се в признаване на културните различия и възприемането им като заплаха за идентичността; борба с различията, за да се съхрани безусловността на едно определена гледна точка.

1. **Оклеветяване, охулване**, отрицателно оценяване на болшинството различия от собствената група, отрицателно стереотипизиране; колкото са по-големи различията, толкова по-отрицателна и оценката.

2. **Превъзходство**, подчертаване на положителната оценка на собствената култура като обяснение за естествено подчиненото положение на културно различните.

Поддържане на идеята за еволюционната основа на доминацията на собствената група (по-висша точка от културното развитие на човечеството).

Културното различие се разглежда като временно, преодолимо, допустимо, но нежизнеспособно.

3. **Промяна** (случайна, но не неизбежна опозиционна стратегия): тенденция да се възприема другата култура като висша, съчетано с подценяване на своята; опит за промяна на етноцентризма.

С. МИНИМИЗАЦИЯ НА РАЗЛИЧИЯТА

Опит да се съхрани централитета на собствения светоглед, обезценявайки различията от позицията на подобията. Културните различия се възприемат опростено и повърхностно, от позициите, че в крайна сметка всички хора са едни и същи. Тенденцията е да се определят основанията на социума в етноцентристки термини (всички са като мен, като нас...)

1. **Физически универсализъм** - физиологично и неоценъчно подобие на хората (ядене, секс, смърт...); човешкото поведение е биологична функция; то се възприема и обяснява от позициите на собствената култура (в т.ч. и социално-историческите контексти).

2. **Трансцендентен универсализъм** - социумът е формиран под влиянието на сръхестествена извънчовешка сила - Бог (религия) или социална философия (напр.

Марксизъм): хората са производни от един и същ трансцендентен принцип, закона или императив.

2. ЕТНОРЕЛАТИВЕН СТАДИЙ

Концептуалната основа е необходимостта културите да се разбират и че собствената култура не е по-централна от всяка друга. Но Бенет не интерпретира "етнорелативизма" като етическо съгласие с всички различия; по-скоро етическите избори трябва да бъдат направени на основата на други принципи, а не на етноцентризма или абсолютизма.

А. ПРИЕМАНЕ НА РАЗЛИЧИЯТА

Неоценъчно, приемане на различията като необходимост за човешкото съществуване.

1. Уважение на различията в поведението - комуникационен стил, вербални, невербални изразни средства и пр. като показатели за дълбоки културни различия, а не само като изменения на "универсални" - етноцентристки "законали".

2. Уважение на различията в ценностите - приемане, че има жизнеспособни алтернативни решения за организация на социума, характерни за специфични културни контексти; приемане на собствения културен светоглед за релативен (културно саморазбиране). Отрицателни оценки на някои различия (напр. хомосексуализъм) се правят от личностна, а не от етноцентристка позиция.

В. АДАПТАЦИЯ КЪМ РАЗЛИЧИЯТА (ПРАКТИЧЕСКО ЕТНОРЕЛАТИВНО ПРИЕМАНЕ)

Изисква промяна на оценката, за да се преодолее етноцентризма и развиване на адаптивни навици, отхвърляне на асимиляцията или отричането на собствената култура, усвояване на "етнорелативни" понятия и формиране на съответен светоглед; развиване на интеркултурни комуникационни навици. Има два стадия:

1. Емпатия: етнорелативно въображаемо приемане на различен културен светоглед, излизане извън собствените културни граници, съчувствие. Бенет различава "емпатията" от "симпатията", която е нещо подобно но на етноцентристка светогледна основа. Варианти на емпатията: (а). съзнателна, временна емпатия; (б). взаимна емпатия - основа на интеркултурната връзка; (в). естествена емпатия - вродено съчувствие към различията у хората.

2. Плурализъм: интернализиране на би- или поли-културни структури, развитие на чувствителност към много култури в резултат от фактически и съществен жизнен

опит в други културни контексти. Плурализмът е развиващо се състояние и преминава през различни вътрешни стадии; постепенно се развива "интеркултурна сензитивност". Често явление е и "ограниченият бикултурализъм" - две или повече комплектни културни структури се интернализират така, че се възприемат като нормално състояние.

С. ИНТЕГРАЦИЯ НА РАЗЛИЧИЯТА

(Ориентацията и светогледът надвишават местната култура; елементи на различни култури се обединяват, индивидът е способен за действия извън ограниченията на всяка отделна култура и извън дадения културен контекст.

1. Контекстуално оценяване - избягване на позицията "всички са еднакво добри", приемане, че културите избягват механизмите за поощрение на хората да ги надвишават; способност за анализиране и оценяване на ситуациите от една или повече избрани културни перспективи, чрез промяна на перспективите и културно саморазбиране; отчитане на етическия избор и действие в културно разнообразен свят като подразбираща се; приемане на възможността за съществуването на противоречиви оценки на едни и същи явления от различните култури.

2. Конструктивна маргиналност - дефиниране на идентичността като "маргинална" спрямо която и да е култура; отричане на "естествената" идентичност (няма никакви абсолютни или неподлежащи на съмнение правила за поведение); динамично възприемане на културните граници.

3. МОДЕЛ НА КРИСТИН БЕНЕТ ЗА РАЗВИТИЕ НА ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНТНОСТ

Кристин Бенет разработва през 1995 г. своя модел със съучастието и на базата на идеите на Р. Ханви и други автори [2]

А. СЪСТОЯНИЕ НА "НЕПРАВДОПОДОБНОСТ"

(Не може да се приеме културното различие като "нормално" следствие от човешкия опит)

1. Тенденция към "хомогенизиране" (съдържателно генерализиране) на съществените културни различия в широки категории.

2.. "Туристическите" или "воайорски" повърхностни представи, резултат от екскурзии или дори от литературата, киното, телевизията са причудливи, ирационални и често неверни; съчетават се с равнодушие и неразбиране и тенденция за приемането им като екзотични.

3. Тенденция за отрицание на културните различия за сметка на подобията.

4. В ситуации на културен конфликт влиза този, който познава съществените културни различия, но не разбираат или не желаят да разбират другия; контактът предизвиква фрустрация.

5. Митове, стереотипи, погрешни нагласи, предразсъдъци, вредят на възприемането на културните различия на другите негативно.

6. Тенденция да се вижда културно различният като "жертва" на неговата култура, която се възприема като "лоша" или "слаборазвита"; съчувстваща, покровителстваща, снизходителна идентификация на базата на превъзходството на собствената култура.

7. Тенденция за "романтизиране" или идеализиране на културно различния като висш спрямо собствената култура; омаловажаване на собствената култура.

8. Етноцентристки "универсализиращи" тенденции (като нас, като мен) за възприемане на другите; тази тенденция е облекчена от:

- "Хомогенизиране" на културно-специфичните различия между и сред групите.
- Игнориране на определени истории, култури и региони, които формират съществените различия на групите и придаване на малко значение на сериозното сравнително историческо или културно изследване.
- Недостатъчно разбиране или отхвърляне на собствения етноцентризъм, съчетано с негативна представа за културните различия.
- Тенденция към въображаема идентификация или съчувствие на културно различните, но избирателно, частично, с игнориране на различия, които пречат на визията за универсалността на хората; вместо това, подчертаване на достъпните (познати) характеристики, основани на собствените ценности и опит.
- Психологическата готовност за мултикултурно образование и глобалната кооперация зависят от: (1). търсенето и получаването на помощ; (2). приспособяването към новите идеи; (3). емпатирането; (4). наличието на чувство за отговорност за другите; (5). търпимостта към двусмислеността; (6). приемането на чуждите културни представи като валидни; (7). подходът към другите култури без предразсъдъци; (8). развитие на споделени възприятия на общите проблеми и най-добрите им решения (по Р.Ринешмит).

В. СЪСТОЯНИЕ НА "ПРАВДОПОДОБНОСТ"

(главното концептуално изменение е, че културното различие се приема и оценява от позициите на житейския опит като "нормално")

1. Активно и сериозно интелектуално любопитство; изучаването на другите култури и народи се разглежда като интересно и ценно.

2. Интелектуално (опитно) разбиране, анализ на съществените културни различия като вероятни, познавателно възможни.

- Отклоняване на "хомогенизиращите" тенденции - удобни, вредни, неточни познавателни обобщения, елиминиращи съществените културни, регионални и исторически различия.
- Информирание относно специфичните културни, исторически, регионални контексти, които формират чуждите и собствената култури по различен начин, особено чрез сравнително изучаване; мултидисциплинарни перспективи, стремеж към пълноценна представа за различните култури и народи.
- Коректни митове и стереотипи, свързани с културните различия; разбиране на историческите и идеологически корени на расизма.

3. Приемане на културното разнообразие като "нормално" и културните различия като позитивни множествени форми на опит и решаване на проблеми.

4. Оценяване на собствената различна културна идентичност и светоглед не като културно универсални, а само като един от многото.

5. Намаляване на влиянието на предразсъдъците относно културните различия и "релативизиране" на собствената култура, ценности и рефлексия.

6. Разбиране на взаимосвързаността на света и глобалната му динамика, уважение на човешкото достойнство и човешките права на всички; отговорност за глобалните проблеми; развитие на потребност от интеркултурно сътрудничество и развитие на интеркултурни навици и компетентност при решаване на глобални проблеми.

4. МОДЕЛ НА КОРА АГАТУЧИ ЗА "ПРЕХОД В ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНТНОСТ"

Най-новият модел (2000 г.) е на Кора Агатучи. [1]

1. Способност за "въображаемо участие" в живота на културно различни светове в техните собствени термини; перспективна или въображаема идентификация с културно различните, водеща до "информирана емпатия; упражняване във възприемане и размисъл за културно различните; способност да си се представят в различни роли, в пределите на контекста на различни култури; развитие на интеркултурно компетентност.

2. Опит със и готовност за участие в крос-културни дейности, оценка на собствената култура от позициите на културните различия; самопознание.

3. Развитие на културно разнообразни перспективи, които позволяват интерпретация, алтернативи и множественост на решенията на възникващите проблеми; очаквания за крос-културни последствия

4. Възможности за участие в сериозен крос-културен диалог, на базата на взаимно уважение, безопасност на обкръжаващата среда, интеркултурна чувствителност, възприемчивост и компетентност, особено в зоните на конфликт на културни изисквания, ценности и лоялност.

5. Търсене на основанията на човешкото единство, основано на дълбоко и добро крос-културно познание, контекстуализация и взаимно разбиране по оста подобие-различие, особено като основание за съвместно социално действие.

6. Развитие на навици и умения за интеркултурна компетентност в социалните действия:

- може да действа като помощник и катализатор за контакта между културите;
- може да идентифицира проблеми и резултати и да поема разделна отговорност за решението им,
- да работи съвместно с културно разнообразни други, за да реши общи (тривиални) проблеми,
- може да събира релевантни данни за различните култури,
- може да изследва културни алтернативи,
- може да се бори със стереотипите и дискриминацията,
- може да решава проблеми от позициите на различни ценности,
- може ясно да формулира и прилага критерии относно оценката,
- може да прави крос-културни решения и избори,
- може да извършва рефлексивни и авторефлексивни действия, за да реши проблеми,
- може да поема отговорност за социалните си действие и последствия.

7. Културната идентичност е сложно явление - в нея съществуват множество дълбочинни слоеве (микро/макро-културни идентичности), ценности и лоялности. За да се развие интеркултурна компетентност и навици за социални действия в различни културни среди или за сътрудничество с културно различни хора основно трябва да се развият уменията за взаимодействие и диалог.

8. "Изборът" на един човек да стане "интеркултурен" или "мултикултурен" е свързан с необходимостта да е информиран, да се включи в сериозно изследване на източниците, участъците и последствията от интеркултурния конфликт и да се подготви за участие в процеси на преговори, водещи до компромис или преоценки и изменения.

5. AIDA МОДЕЛ НА ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УНИВЕРСИТЕТА В ГЕНТ (БЕЛГИЯ)

Разработва се в Университета в Гент (Gent) в Белгия. Изходната позиция е, че разнообразието е една от целите, които се преследват чрез кооперативно обучение.

Моделът AIDA предлага възможност да се формира компетентност в училищната култура и да се включи в процеса на обучение и възпитание.

A. "ВНИМАНИЕ" (Attention). Насочване на вниманието на учениците към това, което е добро.

I. "ИНТЕРЕС" (Interest). Предизвикване на интерес в ученика поради това, че можем да го направим компетентен.

D. "ЖЕЛАНИЕ" (Desire). Предизвикване на желание за действие и за сътрудничество.

A. "ДЕЙСТВИЕ" (Action). Дейност, отговаряща на желанията на учениците и водеща до компетентност.

6. ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УЧИТЕЛЯ

ДЕФИНИЦИЯ НА ЛИВЕРМОР. Дейвид Ливермор (D.Livermore) дава следното определение: "...способност за облекчаване на обучението в познавателната, емоционалната и поведенческата области сред ученици от култури, различни от културата на учителя." [4]

ИНТЕРКУЛТУРНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА УЧИТЕЛЯ. Ливермор посочва основните компетентности в знанията, навиците, отношенията и поведението, които учителят трябва да развива, за да е ефективен при обучението в култури, различни от неговата собствена.

1. Знания. Въпреки, че много хора са склонни да отричат значението на теорията спрямо практиката, ефективността на учителя зависи от теоретичното му основа в следните области:

- Въпроси на интеркултурността: същност, културни недоразумения и конфликти, фактори за ефективни интеркултурни взаимодействия, симбиоза на обучение и култура...
- Модели за оценка на потребностите на учениците и стиловете им на обучение.
- Учебно съдържание: въпреки, че всеки учител познава добре своята област, широчината и задълбочеността в тази сфера е особено важна, поради необхо-

димостта от съответна културна адаптация; трябва да има яснота по отношение на универсалните и културно-определени елементи не курикулума.

- Проблемите на различията.

2. Умения. Уменията на учителя ще превърнат неговите знания в ефективен проект, ще го реализират и оценят резултатите.

- *Планиране (дизайн).* Ключова дума е оценката - на учениците като група (отношения, история, контекст и т.н.; на целите на обучението; на културните уклона и предубеждения, които може да се получат
- *Изпълнение.* Трябва да се извършат планираните дейности, свързани с крайните и междинни цели. Без да се варира в основните принципи, трябва да се варира в съдържанието и особено в методите и инструментариума на обучението. Да се прилагат концепциите за междупредметните и междукултурни връзки. Да се привличат облекчаващи и подпомагащи участници в процесите.
- *Оценяване.* Да се дават и сумарни и диференцирани, индивидуални и групови оценки. Да се оценява прогреса (развитието) в обучението, при това в непосредствения контекст. Да се използват дългосрочни оценъчни процедури.

3. Отношения. Много субективна компетентност, но с голямо значение:

- *Толерантност към двусмислеността.* Всеки образователен елемент има ниво на двусмисленост, която се увеличава експоненциално при мултикултурни групи. Ако учителят е твърд по отношение на плановете си и не допуска неочаквани промени или е фрустриран от учениците, е неефективен.
- *Поддържане на персонална културна идентичност.* Една от тай-грубите грешки на учителя при контакти с ученици от друга култура е опитът му да се впише в нея и да е нещо друго, а не самия себе си. Трябва да има яснота по отношение на собствената културна идентичност (отношения, ценности, разбирания, комуникационен стил и модели на поведение).
- *Търпение.* Особено важно качество за учителя. При контактите с деца от други култури винаги има неизбежни задръжки в комуникацията и отговорът на учителя може да ги отстрани, да ги превърне в стимул или да ги превърне в бариери.
- *Ентузиазъм.* Превръща се в мощен стимулиращ фактор в интеркултурното образование.
- *Междучелностна комуникация.* Уменията за комуникиране са абсолютно необходими за ефективно интеркултурно образование.

- *Интерес към учениците.* Откритост към техните проблеми, живот, перспективи. Истински, а не символичен интерес.
- *Емпатия.* Разбиране на чувствата, които учениците изпитват относно обучението и собствените им културни ориентации. Трябва да е не само принципна, но и лично насочена.
- *Чувство за хумор.* Има особена ценност за решаване на възникналите проблеми и намаляване на напрежението като цяло.

4. Поведение. Признак на компетентност са високите стандарти, които учителят си поставя сам - кариерно и професионално развитие, разбиране на учениците и техните потребности, споделяне на знанията и уменията с колегите, само-рефлексивност и самокритика, усъвършенстване на знанията по предмета, установяване на стимулираща обучението среда. [4]

ЛИТЕРАТУРА

1. Agatucci, C. Mapping Intercultural Developmental Models. - Central Oregon Community College, 2000.
2. Bennett, C. Comprehensive Multicultural Education: Theory and Practice. Boston, 1995.
3. Bennett, M. A Developmental Approach to Training Intercultural Sensitivity. - International Journal of Intercultural Relations, Summer 1986.
4. Livermore, D. Intercultural Competency. Sonlife International Forum: Elburn, Illinois, June 2-4, 1998.
5. Paelman, P., M. Verlot. Pedagogy, Diversity and Empowerment Interculturalisation of schools in Flanders as a tool for more democratic education.